

<http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2016.07>

ANTONI CZACHAROWSKI (1931–2015)
BADACZ DZIEJÓW POMORZA I MIAST

W dniu 1 IV 2015 r. zmarł po długiej chorobie Profesor Antoni Czacharowski, mediewista, znawca historii Pomorza, państwa zakonu krzyżackiego i wybitny badacz dziejów miast, a także zasłużony nauczyciel akademicki i wychowawca wielu pokoleń historyków. Urodził się 11 VI 1931 r. w rodzinie chłopskiej w miejscowości Czarne Błoto w pobliżu Torunia. Z miastem tym związał swoje całe życie zawodowe i rodzinne. Po zdaniu w 1951 r. matury w Liceum Ogólnokształcącym im. Mikołaja Kopernika rozpoczął studia na kierunku historia na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Jak sam po latach wspominał, miał dwóch znakomych nauczycieli akademickich. Pierwszym był prof. Bronisław Włodarski – na jego seminarium A. Czacharowski przygotował pracę magisterską pt. „Walka o przyłączenie ziemi lęborskiej i ziemi bytowskiej do Polski w latach 1454–1525”. Znaczący wpływ na rozwój naukowy adepta nauk historycznych wywarł także prof. Karol Górski, któremu wprowadzie w latach 1951–1955 władze komunistyczne zakazały prowadzenia wykładów i seminarium magisterskiego, jednak A. Czacharowski mieszkając u Profesora na stacji, mógł korzystać z konsultacji z nim na płaszczyźnie prywatnej. Po ukończeniu studiów rozpoczął w czerwcu 1955 r. pracę jako asystent w Katedrze Historii Polski na Wydziale Humanistycznym UMK. Toruńskiej uczelni pozostał wierny aż do emerytury. Wraz ze zdobywaniem stopni i tytułów naukowych awansował na kolejne stanowiska. W 1961 r. został powołany na etat adiunkta, w 1968 r. objął stanowisko docenta, dziewięć lat później profesora nadzwyczajnego, a 1 VI 1991 r. został mianowany na stanowisko profesora zwyczajnego. Dnia 1 X 2001 r. przeszedł na emeryturę, jednak na części etatu pracował w Instytucie Historii i Archiwistyki do 2005 r.

W społeczności akademickiej A. Czacharowski wyróżniał się dużą aktywnością organizacyjną. Przez wiele lat angażował się w pracę Związku Nauczycielstwa Polskiego (ZNP), w latach 1966–1972 zasiadał w prezydium uczelnianego oddziału ZNP, a w latach 1969–1972 był jego wiceprezesem. Jako sekretarz uczestniczył w organizacji XI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Toruniu w 1974 r. Aktywnie działał również na forum Towarzystwa Naukowego w Toruniu, którego członkiem był od 1962 r. Przez wiele lat (1972–2003) był członkiem Komitetu Redakcyjnego „Zapisek Historycznych”,

a w latach 1975–1979 pełnił obowiązki zastępcy redaktora. Zasiadał także w redakcji „Acta Poloniae Historica” w latach 1973–1989. Ponadto powierzano mu odpowiedzialne funkcje w administracji uniwersyteckiej. W latach 1973–1975 był prodziekanem, a od 1978 do 1981 r. dziekanem Wydziału Humanistycznego. W latach 1982–1984 pełnił obowiązki prorektora UMK. Od 1980 r. do przejścia na emeryturę kierował Zakładem Historii Średniowiecza w Instytucie Historii i Archiwistyki¹.

Zainteresowania naukowe A. Czacharowskiego koncentrowały się początkowo wokół historii Pomorza i państwa zakonu krzyżackiego w Prusach. Badanie tej problematyki ułatwiała mu znakomita znajomość języków ród- deł, łaciny i niemieckiego. Jego debiutem naukowym był artykuł polemiczny do książki Wojciecha Kostusia o ziemi lęborskiej i bytowskiej. Wykorzystując wyniki badań prowadzonych w ramach pracy magisterskiej, wskazał na liczne błędne interpretacje oraz poważne braki dokumentacji źródłowej w recenzowanej pracy². Bardzo dobre przygotowanie warsztatowe umożliwiło A. Czacharowskiemu szybki awans naukowy. Doktorat obronił pięć lat po zakończeniu studiów. Dysertacja napisana pod kierunkiem prof. B. Włodarskiego pt. *Uposażenie i organizacja klasztoru norbertanek w Żukowie od XIII do połowy XV wieku*, wydana drukiem w 1963 r., wnosi znaczący wkład do poznania dziejów wielkiej własności feudalnej na Pomorzu Gdańskim. Tematykę klasztorną podjął A. Czacharowski raz jeszcze w latach siedemdziesiątych XX w., gdy wspólnie z zespołem archeologów kierowanym przez Jadwigę Chudziakową prowadził badania nad klasztorem benedyktynów w Mogilnie. Po doktoracie swoje zainteresowania naukowe skoncentrował na rozprawie habilitacyjnej poświęconej Nowej Marchii oraz na projekcie edytorskim *Księga żołdu Związku Pruskiego z okresu wojny trzynastoletniej*. Jak pisał, warsztat edytorski, który umożliwił przygotowanie mu tego dzieła, zawdzięczał przede wszystkim współpracy z prof. Karolem Górskim³. Wybór tematu rozprawy habilitacyjnej wiązał się z poszerzeniem zakresu terytorialnego zainteresowań naukowych i wkroczeniem na pole badawcze, na którym historiografia polska nie była wcześniej obecna⁴. Rozprawa A. Czacharowskiego stała się dziełem

¹ Ryszard KOZŁOWSKI, *Historycy na Wydziale Humanistycznym i Wydziale Nauk Historycznych UMK w latach 1945–2005*, [in:] *Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (1945–2005). Wybrane problemy*, red. Jan SZILING, Toruń 2006, s. 156; Krzysztof KOPPIŃSKI, *Profesor Antoni Czacharowski (1931–2015), historyk, wybitny dydaktyk, prorektor UMK*, *Rocznik Toruński*, [t.] 42: 2015, s. 300 n.

² Antoni CZACHAROWSKI, *Spór o ziemię lęborską i bytowską w latach 1455–1526 (na marginesie pracy W. Kostusia: Władztwo Polski nad Lęborkiem i Bytowem)*, *Roczniki Historyczne*, R. 21: 1956, s. 304–313.

³ *Księga żołdu Związku Pruskiego z okresu wojny trzynastoletniej*, wyd. Antoni CZACHAROWSKI (Fontes TNT, 61), Toruń 1969, s. XIII.

⁴ Antoni CZACHAROWSKI, *Spoleczne i polityczne siły w walce o Nową Marchię w latach*

prekursorskim, także z tego względu, że jej autor porzucił perspektywę polityczną, która tradycyjnie dominowała w badaniach nad rywalizacją o władzę nad Nową Marchią, a skupił swoją uwagę na stanowisku społeczeństwa, głównie elity urzędniczej. Tematyką pomorską i nowomarchijską Profesor zajmował się z różną intensywnością do końca swojej aktywności naukowej.

Od początku lat siedemdziesiątych XX w. w twórczości naukowej A. Czacharowskiego coraz większą rolę zaczęła odkrywać problematyka miejska. Jego dorobek naukowy na tym polu otwierają prace poświęcone strukturze społecznej i socjotopografii średniowiecznego Torunia. Wiele uwagi poświęcał także prezentacji polskich badań nad historią miast na forum międzynarodowym. Do ważnych osiągnięć Profesora w zakresie dziejów średniowiecznych miast należy zaliczyć publikacje poświęcone genealogii mieszczańskiej oraz relacjom między elitami mieszczańskimi a zakonem krzyżackim w Prusach. Na początku lat osiemdziesiątych podjął wspólnie ze swoimi uczniami współpracę z Tadeuszem Nawrołskim, który w tym czasie rozpoczynał badania archeologiczne w Elblągu, dzięki czemu powstał pierwszy w Polsce interdyscyplinarny zespół do badań nad miastem lokacyjnym⁵. Międzynarodowego uznania doczekały się zasługi Profesora jako inicjatora i pierwszego wydawcy *Atlasu historycznego miast polskich*, przedsięwzięcia edytorskiego, który było realizowane we współpracy z Międzynarodową Komisją Historii Miast jako część projektu *Atlas miast europejskich*⁶. Pod jego redakcją ukazało się 11 zeszytów w tomach poświęconych miastom Prus Królewskich, Mazur, Kujaw i Śląska. Łącznie bibliografia prac naukowych Profesora obejmuje 160 publikacji.

Ważnym elementem określającym sylwetkę naukową A. Czacharowskiego było zaangażowanie we współpracę międzynarodową. Znakomita znajomość języka niemieckiego predestynowała go szczególnie do nawiązywania kontaktów z badaczami niemieckimi. U progu swojej kariery naukowej odbył w 1964 r. trzymiesięczny staż naukowy na Uniwersytecie Humboldta w Berlinie. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. często uczestniczył w kongresach „Hansische Arbeitsgemeinschaft” w NRD, a w 1972 r. reprezentował Polskie Towarzystwo Historyczne na Kongresie Historyków NRD

1319–1373: ze szczególnym uwzględnieniem roli możnowładztwa nowomarchijskiego, Toruń 1968.

⁵ *Elbląg – nowe spojrzenie na średniowieczne miasto / The new look at medieval town* (Archaologia Elbingensis, 1), red. Antoni CZACHAROWSKI, Tadeusz NAWROLSKI, Elbląg 1992.

⁶ Wilfried EHBRECHT, *Atlasarbeit auf dem Weg. Eine Einführung: Bilanz und Perspektiven*, [in:] *Städteatlanten vier Jahrzehnte Atlasarbeit in Europa*, hrsg. v. idem, Köln–Weimar–Wien 2013, s. XLI, gdzie autor zalicza A. Czacharowskiego do grupy osobistości, które wniosły największy wkład w rozwój projektu.

w Dreźnie⁷. Szczególnie ożywione kontakty utrzymywał z prof. Konradem Fritzem i innymi badaczami dziejów Hanzy z Uniwersytetu w Greifswaldzie⁸. Przełomowe znaczenie w rozbudowie kontaktów międzynarodowych Profesora miało przyjęcie z polecenia Aleksandra Gieysztora w 1978 r. na członka Międzynarodowej Komisji Historii Miast. Regularnie uczestniczył jako referent w konferencjach Komisji, a w 2002 r. współorganizował jej konferencję w Toruniu. Szybki rozwój choroby sprawił, że toruńskie spotkanie nieoczekiwanie stało się jego pożegnaniem z międzynarodowym środowiskiem badaczy historii miast. Pod koniec lat siedemdziesiątych A. Czacharowski nawiązał współpracę z wiodącymi ośrodkami badań nad historią miast w Republice Federalnej Niemiec, z Institut für vergeichende Städtgeschichte, dokąd od 1977 r. bywał zapraszany przez prof. Heinza Stooba, dr. Wilfrieda Ehbrechta, prof. Petera Johaneka oraz z Süddeutscher Arbeitskreis für die Stadtgeschichte. O wadze badań A. Czacharowskiego nad Nową Marchią świadczy to, że w latach 1982–1983 został włączony do interdyscyplinarnej grupy badawczej „Germania Slavica” (Interdisziplinäre Arbeitsgemeinschaft „Germania Slavica”) przy Friedrich-Meinecke-Institut der Freien Universität Berlin, dla której przygotował opracowanie poświęcone szlachcie nowomarchijskiej. Plan publikowania tomu poświęconego Nowej Marchii nie został jednak ostatecznie zrealizowany, z tego też względu praca Profesora do dzisiaj pozostaje w maszynopisie⁹. Efektem zaangażowania w prace berlińskiej grupy badawczej była m.in. bliska współpraca naukowa z prof. Winfriedem Schichem.

Profesor A. Czacharowski zostanie także zapamiętany jako wybitny nauczyciel akademicki i wychowawca licznej grupy badaczy dziejów miast i państwa zakonu krzyżackiego w Prusach. W jego dorobku naukowym znajdują się również publikacje związane z dydaktyką uniwersytecką¹⁰. Na seminarium Profesora prace dyplomowe napisało ponad 130 magistrów. Ostatnia grupa

⁷ Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, sygn. K-103N/7 („Akta osobowe, prof. dr hab. Antoni Czacharowski”).

⁸ Zob. nekrolog: Antoni CZACHAROWSKI, *Konrad Fritze (1930–1991)*, *Zapiski Historyczne*, t. 56: 1991, z. 1, s. 162–163.

⁹ Winfried SCHICH, „Germania Slavica” – *Die ehemalige interdisziplinäre Arbeitsgruppe am Friedrich-Meinecke-Institut der Freien Universität Berlin*, *Jahrbuch für Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands*, Bd. 48: 2002, s. 284; Christian GAHLBECK, *Zur Herkunft und Zusammensetzung des neumärkischen Adels bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts*, [in:] *Landesherr, Adel und Städte in der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Neumark*, hrsg. v. Klaus NEITMANN, Berlin 2015, s. 120, przyp. 24.

¹⁰ Antoni CZACHAROWSKI, Jerzy SERCZYK, *Teksty do ćwiczeń z łaciny średniowiecznej i nowożytnej*, Toruń 1962 (cztery wydania); *Łacina średniowieczna. Wybór tekstów wraz z wiadomościami o gramatyce, słownikach i wydawnictwach źródłowych*, opr. Ireneusz CZARCIŃSKI, Wiesław SIERADZAN, red. Antoni CZACHAROWSKI, Toruń 1995; Antoni CZACHAROWSKI, *W sprawie ćwiczeń na studiach zaocznych historii*, [in:] *Metodyka ćwiczeń i ich funkcje w procesie nauczania na studiach zaocznych*, red. Wiktor PAWŁAK, Poznań 1972, s. 143–144.

jego uczniów egzamin magisterski zdawała w czerwcu 2002 r. Profesor Czacharowski wypromował także dziewięciu doktorów, wśród których sześć osób uzyskało stopień naukowy doktora habilitowanego. Dowodem wdzięczności uczniów i uznania kolegów za osiągnięcia w pracy naukowej są księgi pamiątkowe, które poświęcono Profesorowi z okazji 65. i 70. rocznicy urodzin¹¹.

Profesor Antoni Czacharowski został pochowany na Centralnym Cmentarzu Komunalnym w Toruniu.

Roman Czaja (Toruń)

Nadesłany: 5 I 2016

Nadesłany po poprawkach recenzyjnych: 15 II 2016

Zaakceptowany: 26 III 2016

¹¹ *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa. Studia ofiarowane Profesorowi Antoniemu Czacharowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. Roman CZAJA, Janusz TANDECKI, Toruń 1996; *Szkice z dziejów kolonizacji Podlasia i Grodzieńszczyzny od XIV do XVI wieku. Prace ofiarowane Profesorowi Antoniemu Czacharowskiemu w siedemdziesięciolecie urodzin i czterdziestopięciolecie pracy naukowej*, red. Józef ŚLIWIŃSKI, Olsztyn 2002.

